

"על פרשת דרכים" - התבוננות מחודשת במבנה השיח בספרות לילדים

מאת: ד"ר יעקבה סצ'רדוטי

בהקדמה לספר Children's Literature: An Illustrated History כותב פייטר האנט¹:

אף אחד אינו בטוח לחלוטין מהי ספרות לילדים. אם ברצוננו לתת תשובה, התשובה היא שכולנו יודעים מה היא, אך אין זה פשוט לומר מה היא... כי ההגדרה של ספרות לילדים, שלא כסוגי ספרות אחרים, תלויה במעורבות קהילה.

מבין שורות אלה עולה אחת הסוגיות המעניינות והמורכבות בחקר הספרות לילדים (להלן, "ס") - סוגית ריבוי נמעניה של "ס". בכמהיהה להשתחרר מדימויה הנמוך כספרות המשועבדת למערכת החינוך וליציר טיפוחיה - הילד², נקלעה "ס" לפרשת דרכים: מצד אחד שואפת היא לחנך את הילד בהתאם לנורמות ולשקף את עולמו הייחודי, אך בו זמנית מנסה לשמור על "חוקי המשחק" של הספרות למבוגרים. היא חובקת את הילד כנמענה הרשמי ורואה עצמה כבת קולו, ומאידך פורשת ידיה לעבר המבוגר מתוך רצון לשלבו במערכת ולהעלות את קרנה היא. מצב זה של "אי אנה אפנה" הנביע מערכת ספרותית הכוללת קשת רחבה של תוצרים כפולי נמענים השונים עד מאד זה מזה במהותו של השיח הנרקם בהם ובמקומם ותיפקודם של הנמען הילדי המבוגר בו.

טקסט לילדים כאירוע לשוני

על מנת לדון בשיח הנרקם בטקסט ספרותי לילדים יש להתבונן בו בראש וראשונה כאירוע לשוני התלוי, כפי שהבחין הבלשן רומאן יאקובסון³ בשישה גורמים המשתתפים בו ובונים אותו: מוען, נמען, שדר, הקשר, צופן ומגע ואשר בזכותם מתקיימות בו פוטנציאלית שש פונקציות לשוניות: האמוטיבית, הקונאטיבית, הפואטית, הרפרנציאלית, המטא-לשונית והפאטית. בהתייחסו לטקסט ספרותי למבוגרים טען יאקובסון, כי בניגוד לאירועים לשוניים אחרים, מתייחד הטקסט הספרותי כאירוע לשוני בו הפונקציה הפואטית היא הפונקציה הדומיננטית, זו אשר בשיחי תקשורת אחרים משמשת רק כמרכיב משני ומסייע. אך האם תקפה מסקנה זו גם לגבי טקסט לילדים? האם גם בו הפונקציה הפואטית היא הדומיננטית? לא בהכרח. בס"י בניגוד לספרות המבוגרים לא

שלטת פונקציה דומיננטית אחת. בס"י קיימים זה בצד זה טקסטים אשר יעמידו פונקציות שונות במקום הגבוה ביותר במידרג ההיררכי. במילים אחרות, ס"י היא מערכת המורכבת מטקסטים (אירועים לשוניים) המובחנים זה מזה בפונקציה הדומיננטית שלהם, והיא זו המכתיבה את מקומם ותפקידם של הנמענים בשיח.

על פונקציות דומיננטיות בספרות לילדים

במחקר ס"י מקובל לבחון ולהגדיר את מערכת ס"י בהתייחס לשני פרמטרים; מערכת הספרות למבוגרים ונמענה ההיסטורי-רשמי של ס"י - הילד. ההבחנה המקובלת על מרבית חוקרי ויוצרי ס"י רואה בס"י ספרות הנקראת על ידי אותם המוגדרים בזמן נתון ובתרבות נתונה כילדים. זו אשר במיוחד מתאימה להם, מספקת את צרכיהם, מחנכת ומעצבת אותם. אם כך ניתן לומר, כי ס"י היא ספרות בה שלטת הפונקציה הקונאטיבית (זו הממוקדת בנמען) או הרפרנציאלית (זו הממוקדת בהקשר), כאשר הפונקציה הפואטית מורדת אל מקום נמוך יותר במדרג ההיררכי.

לדעתי, לוקה הגדרה זו בחסר ואינה משקפת נאמנה את מורכבותה של מערכת ס"י. התבוננות במערכת ס"י מעלה את קיומן הסימולטני של חטיבות טקסטואליות שונות הנבחנות זו מזו בפונקציות-העל שלהם:

החטיבה הקונאטיבית - חטיבה זו כוללת טקסטים בהם הפונקציה הדומיננטית היא הפונקציה הקונאטיבית המתכווננת לנמען. טקסטים אלה רואים עצמם ו/או נתפסים על ידי הממסד החינוכי והספרותי כאותם המשקפים, תואמים ומעצבים את כשירותיו וצרכיו של הנמען הילדי-אלה הקוגניטיביים, הנפשיים, הלשוניים וכד'.

החטיבה הרפרנציאלית - בה נכללים טקסטים שהפונקציה הדומיננטית שלהם היא הפונקציה הרפרנציאלית המתכווננת לעבר הרפרנט, ההקשר. אלה הם טקסטים בהם רואה הממסד החינוכי והספרותי כלי חינוכי-דידאקטי ו/או חברתי-לאומי.

החטיבה הפאטית - בחטיבה זו כלולים טקסטים שפונקציות העל שלהם היא הפונקציה הפאטית. טקסטים אלה מעמידים במרכזם את ערוץ התקשורת, המגע (בעיקר זה החושי) והם מיועדים בעיקר לפעוטות. אלה ממעטים בטקסט ומרבים באיורים, ציורים ו/או חומרים המגרים את הילד לגעת בספר ולחוש אותו.

החטיבה הפואטית - בה נכללים טקסטים שהפונקציה הדומיננטית שלהם היא הפונקציה הפואטית. לקטגוריה זו שייכים טקסטים בהם ההתמקדות היא בשדר

ובמורכבותו הסמנטית. טקסטים אלה יתאפיינו במורכבות פואטית, אשר לפחות בחלקה תדרוש כשירות פואטיות וידע חברתי ותרבותי שהנמען הילדי טרם רכשם, או רכשם באופן חלקי בלבד.

החטיבה המטא-לשונית - בחטיבה זו יכללו טקסטים אשר הפונקציה הדומיננטית שלהם היא הפונקציה המטא-לשונית, המתמקדת בצופן הלשוני של השפה. טקסטים אלה יתייחדו בוירטואוזיות לשונית, אשר לפחות בחלקה דורשת כשירות לשונית, חברתית ותרבותית שהנמען הילדי טרם רכשה, או רכשה באופן חלקי בלבד.

החטיבה האמוטיבית - בה יכללו טקסטים אשר יתמקדו במוען, השקפת עולמו ויחסו אל מושא דבריו, מבלי להתייחס, בהכרח, לצרכיו ו/או כשירותיו של נמענו.

בנקודה זו יש לציין, כי אין שיח תקשורתי בס"י כבספרות למבוגרים עומד על פונקציה אחת בלבד. מבנהו אומנם תלוי בראש וראשונה בפונקציה השלטת, אך אליה נלוות פונקציות נוספות המסייעות לבניית מלאותו של השיח. זאת ועוד, מערכת ס"י, ככול מערכת ספרותית אחרת, היא מערכת הטרוגנית ודינמית המשנה פניה תדיר. אלמנטים חודרים למערכת, יוצאים ממנה, משנים את מיקומם בה, מושפעים זה מזה ו/או נוגדים זה לזה.⁴ אי לכך, חטיבות טקסטואליות, כמו גם יצירות יחידניות, ינועו במערכת, אם לכיוון המרכז ואם לשוליים, בהתאם להכוונת הממסדים וההשקפות החינוכיים והספרותיים השולטים בתקופה, בתרבות ובחברה מסוימת.

על הקשר בין פרספקטיבה טקסטואלית ופונקצית-העל

ס"י אינה נחלתו הבלעדי של הילד. עליו לחלוק אותה עם המבוגר ולעיתים אף לאפשר לאחרון לכבשה תוך כדי שמירה, סמלית כמעט, על חלקה קטנה. במילים אחרות, משקלם של הנמען הילדי והנמען המבוגר משתנה מיצירה ליצירה; יש ונמענה המרכזי הוא הנמען הילדי, יש ונמענה המרכזי הוא הנמען המבוגר ויש שהוא מפוצל והפרספקטיבה הטקסטואלית של הנמען נחלקת בין זה הילדי וזה המבוגר. אך האם ניתן למצוא תכונה אחת המאחדת מספר יצירות בהתייחס לתפקודם ומקומם של הנמענים בשיח? לדעתי, תפקודם של הנמענים בשיח הוא תלוי הפונקציה הדומיננטית, פונקצית-העל, השלטת בחטיבה ספציפית.

כאשר הפונקציה הדומיננטית היא זו הקונאטיבית, הרפרנציאלית או הפאטית

יתפוס הנמען הילדי את המקום המרכזי בשיח. הדבר יבוא לידי ביטוי טקסטואלי ברמת קריאות התואמת לשלב ההתפתחותי בו נמצא הנמען הילדי, בהתאמה לכשירותיו, צרכיו ועולמו. כל זאת על מנת להקל על קליטתו של השדר ולאפשר לנמען הילדי להיות שותף פעיל בהעלאת המשמעות ובנייתה. הנמען המבוגר ישמש בטקסטים אלה כפסבדו-קורא, אשר הפרספקטיבה הטקסטואלית שלו תתקרב או תתרחק מהיצירה בהתאם למרחב המעורבות הניתן לו על ידה. יתכנו מספר רמות של מרחב פרספקטיבי בחטיבות טקסטואליות אלה⁵.

פרספקטיבה חוץ-טקסטואלית - זוהי הנקודה הרחוקה ביותר מהטקסט בה עשוי להימצא הנמען המבוגר. הטקסט יתייחס לנמען המבוגר לא כפרספקטיבה תוך-טקסטואלית, אלא כפרספקטיבה חוץ-טקסטואלית. הוא לא יטול חלק במערך הפרספקטיבות הפנים-טקסטואלי הבונה את המשמעות ומעלה אותה, ונוכחותו תתבטא אם בהקראה פסיבית ואם בשיפוט היצירה מבחינת רמת התאמתה לנמען הילדי ו/או לצרכיו.

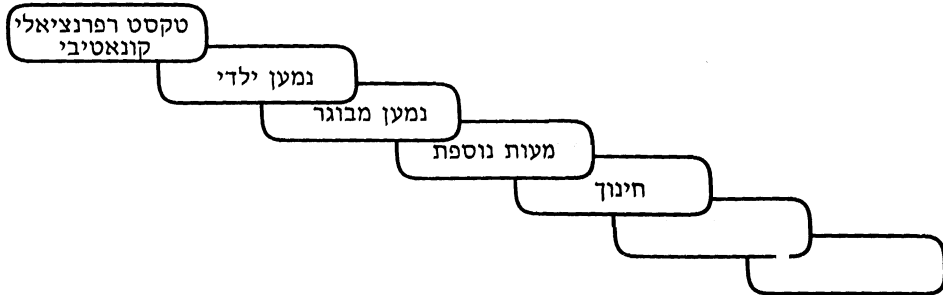
פרספקטיבה נקודתית - הנמען המבוגר יתקרב ליצירה ויתחיל לתפקד בשיח, גם אם תפקוד שולי, כאשר היצירה תשלב בינות לשורותיה אנקדוטות, אשר ברור, כי מכוונות הן לנמען המבוגר. אנקדוטות אלה המסתתרות בדרך כלל מאחורי משחקי לשון, אירוניות ואלוזיות נקודתיים ירפררו לעולמו של המבוגר ויעשו שימוש במאגר ידע ספציפי שהנמען הילדי עדיין לא נחשף לו, או נחשף אליו חלקית. אנקדוטות טקסטואליות שכאלה יתבססו על מאפיינים המבחינים את עולמו של המבוגר מעולמו של הילד כ: אנקדוטות פוליטיות (אישים פוליטיים בעבר ובהווה, שחיתות פוליטית, מאבק בין-מפלגתי, הצהרות של פוליטיקאים וכד'), אנקדוטות על השקפות עולם (פמיניזם, שוביניזם וכד'), אנקדוטות על יחסים שבינו לבניה (סקס, בגידות, הומוסקסואליות וכד'), אנקדוטות על עבודה (השקעות בבורסה, יחסים בין מנהל ועובדיו וכד').

פרספקטיבה מתחנכת - הנמען המבוגר יתקרב אל היצירה צעד נוסף ויצטרף אל הנמען הילדי כחלק ממערך הפרספקטיבות, כאשר היצירה תראה בו נמען מתחנך פוטנציאלי. משמע, כאשר היצירה תשאף להעביר גם לו מסרים חינוכיים, חברתיים, לאומיים וכד'.

פרספקטיבה פנים-טקסטואלית - זוהי הנקודה הקרובה בה נמצא הנמען המבוגר ביחס לטקסטים הרפרנציאליים או הקונאטיביים יאפשרו לנמען המבוגר להיכלל

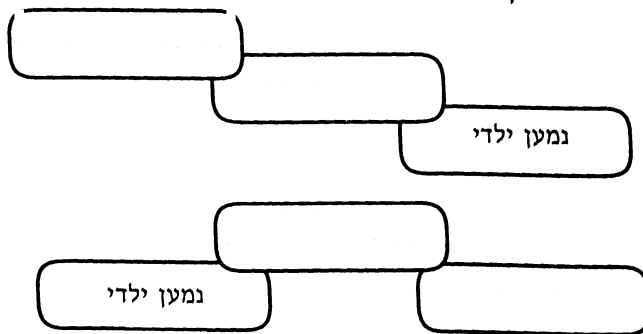
במערך הפרספקטיבות הפנים-טקסטואלי בצוותא עם הנמען הילדי. זאת באמצעות קיומה של שכבת משמעות המכוונת לנמען המבוגר הקיימת בצידה של שכבת המשמעות הפונה לנמען הילדי. שיכבה זו אינה נמצאת בחזית הטקסט ואינה משתלטת עליו. זוהי שכבת משמעות "מעשירה", אשר גם אם הנמען הילדי לא יזהה אותה טקסטואלית היא לא תפגום בפענוח ובהעלאת שכבת המשמעות המרכזית ביצירה ובתקשורו עימה.

גרפית ניתן לתאר זאת כך:

מערך הנמענים מורכב הרבה יותר בטקסטים בהם הפונקציה הדומיננטית היא זו הפואטית, האמוטיבית או המטא-לשונית. זאת היות וטקסטים אלה עושים שימוש באלמנטים וכשיריות פנים וחוץ-טקסטואלים שהנמען הילדי טרם רכשם, או רכשם באופן חלקי בלבד. בטקסטים אלה הנמען הילדי אינו עוד נמענם הרשמי ולא נשמרת לו הבלעדיות על הטקסט ומשמעותו. עליו לחלוק את מקומו המרכזי עם הנמען המבוגר אם לא להידחק לשוליים ולהפוך לפסבדו-קורא.

גרפית ניתן לתאר זאת כך:

הקורא הילדי כמוהו כקורא המבוגר הוא קורא פרודוקטיבי, משתתף פעיל בהעלאת המשמעות מטקסט נתון. כקורא המבוגר כן הקורא הילדי מביא עימו אל הטקסט ניסיון אישי וספרותי, מערכת ערכים בשלבי התגבשות ורקע אינפורמטיבי המשפיעים על תהליך הקריאה, על האופן בו מעובדת האינפורמציה ועל האופן בו נבנית המשמעות הטקסטואלית. כל זאת טוב ויפה כל עוד מתייחס הטקסט לפרספקטיבה הילדית ביצירה. כאשר יצירה מבוססת על ידע אינפורמטיבי, ניסיון אישי רב ובסיס ערכים מגובש ויציב, עשוי תהליך העלאת המשמעות של הנמען הילדי ללקות בחסר.

אי לכך, כאשר המשמעות בטקסט אינה ברורה או בלתי מתאימה להבנתו של הנמען הילדי את העולם, הוא עשוי להביא עימו, למרות כוונותיו של המחבר, משמעות אישית לטקסט, שאינה בהכרח עולה בקנה אחד עם המשמעויות הטקסטואליות, ואשר אינה עוקבת בהכרח אחר סימני הדרך של היצירה. להישאר ברמה הליטראלית של היצירה ו/או ברמת משמעות אחת, כשרמת משמעות מורכבת יותר נעלמת ממנו. להתיימש ולהימנע מקריאתה של היצירה או לבקש פירוש והסבר מהנמען המבוגר ובכך "תיכפה" עליו רמת משמעות שאינה בהכרח שלו.

מיגוון של מבני שיח ביצירתו של מאיר שלו

התבוננות, גם אם על קצה המזלג, ביצירתו לילדים של מאיר שלו חושפת את השוני הקיים במערך הנמענים במבני שיח בהם שלטת פונקציה שונה.

גומות החן של זוהר ו- אבא עושה בושות הן יצירות קונאטיביות מובהקות המיועדות לגיל הרך ולכיתות הנמוכות. יצירות אלה מתאפיינות בנאמנות מוחלטת לריאליזם הילדי הבאה לידי ביטוי במבנה הפואטי והתמטי; מבנה העלילה הפשוט והליניארי מעמיד במרכזו גיבור ילדי עימו קל לנמען הילדי להזדהות. הסגנון המתאפיין בלשון דיבור חד-משמעית נקייה ממטאפורות ומשחקי לשון מאפשר רמת קריאות גבוהה התואמת לכשירותו הלשונית של הילד. הרובד התמטי מעלה קונפליקטים המעסיקים את הנמען הילדי ועימם הוא מתמודד כתנודת המטוטלת בין רצון לעצמאות לבין תלות בהורים, קונפליקט בין הורה לילד, אי שביעות רצון עצמית, רצון לשינוי המציאות והיות הילד "קטן" בין "גדולים".

למרות מירכוזו של הנמען הילדי בשיח פותחות היצירות בפני הנמען המבוגר שלוש פרספקטיבות אותן הוא יכול למלא בשיח; הפרספקטיבה

החוץ-טקסטואלית, הפרספקטיבה הנקודתית והפרספקטיבה המתחנכת. הנמען המבוגר עשוי לתפקד ביצירות כפרספקטיבה נקודתית ושולית, כאשר היצירות משלבות בינות לשורות אנקדוטות הומוריסטיות. אלה מסתרות מאחורי אירוניות נקודתיות המרפררות לעולמו של המבוגר. אלה מאפשרות לנמען המבוגר ליהנות יחד עם הנמען הילדי מהיצירה ולא לתפקד רק כפרספקטיבה חוץ-טקסטואלית, שופטת ומבקרת. היצירות פותחות בפני הנמען המבוגר אף את הפרספקטיבה המתחנכת ומאפשרות לו להציץ אל העולם הילדי מזווית ראייה שונה. הן חושפות בפניו עולם ילדי בשל ומפוקח בו הדובר הילדי נאבק על כבודו ועצמאותו, מבטא רגשותיו בחופשיות ומחציץ את ביקורתו.

הטרקטור בארגז החול, מבול, נחש ושתי תיבות ו- מיכאל והמפלצת מירושלים, היצירות המיועדות לגיל הרך ולתלמידי הכיתות הנמוכות, מעמידות במרכזן את הכוונה להעשרתו המוסרית והרוחנית של הנמען הילדי. **הטרקטור בארגז החול** שואף לחנך את הילד, כי גם לקשישים מקום בחברה וגם בהם יש תועלת. למסר זה נלווה מסר אקולוגי ומסר פסיכולוגי הטוען ליכולתו של הקטן, החלש והזקן להתגבר על מכשולים ולמצוא את מקומו בחברה. דרך החוויה הסיפורית-אומנותית של קובץ סיפורי התנ"ך מקרב המספר את הנמען הילדי אל המיתולוגיה היהודית ומאפשר לו להתוודע אל סיפורי המקרא מזווית ראייה אחרת, להיחשף לערכי תרבות ומוסר ואמיתות אוניברסליות ולראות ראייה כלל אנושית את האדם על חייו ומורכבותם. את היצירה **מיכאל והמפלצת מירושלים** ניתן להגדיר כספר היסטוריה במעטה של סיפור הרפתקאות, כאשר המטרה המרכזית העומדת בפני המספר היא סיפור תולדות ירושלים. המסרים ביצירות, אלה החברתיים ואלה ההסטוריים אינם מוצגים כפלקט דידיקטי. אל חזית הטקסטים מועברים אלמנטים המושכים את ליבו של הנמען הילדי: עלילת מתח פשוטה וחד-כיוונית, סוף טוב, קונפליקטים, הרפתקאות, דמויות מרתקות ואמינות, הומור ושימוש בסגנון לשוני יומיומי הנתמך באונומטופאיות, סלנג ולשון ילדית.

בפני הנמען המבוגר פותחות היצירות, כיצירות הקונאטיביות, שלוש פרספקטיבות אופציונאליות: החוץ-טקסטואלית, המתחנכת והפנים - טקסטואלית. הנמען המבוגר עשוי לתפקד כפרספקטיבה חוץ-טקסטואלית, אשר תבחן את היצירות על בסיס הפוטנציאל המוסרי, הרוחני והאינפורמטיבי שלהן וזאת מעצם ראיית ס"י כספרות המשויכת לחינוך לערכים ומוסר. אך הן אינן מסתפקות בכך. במסריהן הן אינן פונות לנמען הילדי בלבד ופותחות בפני

הנמען המבוגר את האפשרות להשתתף בשיח כפרספקטיבה מתחנכת, כאשר הערכים בהם עוסקות היצירות טובים למבוגר כלילד. שלושה סיפורים מקובץ **סיפורי התנ"ך ו-מיכאל והמפלצת מירושלים** אף מאפשרים לנמען המבוגר להשתתף כפרספקטיבה פנים-טקסטואלית. ביצירות אלה מתפצל הרובד התמטי לשניים: זה הפונה לנמען הילדי וזה הפונה לנמען המבוגר. הסיפור פרי עץ-הדעת ברובדו התמטי הפונה לנמען המבוגר מבוסס על אינטרפרטציה אירונית וביקורתית של המספר לפרשנות המסורתית של הסיפור המקראי. זו הרואה את סיפור אדם וחוה המקראי כמבטא את מצבו של האדם המודרני בחיפושיו אחר גן העדן והקרבה האלוקית, מצב הפותח פתח לסוגסטיה דתית. בסיפור מגדל בבל יחזור ויבחן הנמען המבוגר את נכונות האימרה "השמים הם הגבול" ויתהה על גבולותיו הוא וגבולותיה של הקידמה הטכנולוגית. ב-יוסף ואחיו מוצגת גם לנמען המבוגר פרשנות שונה ומתוחכמת יותר של הסיפור המקראי הנשענת על אלוזיה לסיפורו של תומאס מאן. ב-**מיכאל והמפלצת מירושלים** מחדד המספר את מורכבותה של העיר ירושלים. באמצעות אלוזיות לשיריהם של יהודה עמיחי ונתן זך מעלה היצירה את הניגוד בין ירושלים "של מעלה", אליה כמהים ועליה חולמים, מול ירושלים "של מטה", ירושלים של האדם הפשוט. השניאוריר חושף את מיכאל, הנמען הפנימי של היצירה, כמו גם את נמעניה החיצוניים, לדיכוטומיה הפנימית הקיימת בעיר בין עיר מיתולוגית רווית מלחמות וניצחונות לעיר שהיא ככל הערים כולן. ביצירותיו אלה של שלו הרובד התמטי הפונה למבוגר אינו נמצא בחזית הטקסט ואינו משתלט עליו. זהו רובד הנספח לזה הפונה לנמען הילדי וגם אם הלה לא יזהה אותו הוא לא יפגום בפענוח ובהעלאת שכבת המשמעות הפונה אליו ואותה הוא מסוגל לבנות ולפענח.

הילד חיים והמפלצת מירושלים, יצירתו הראשונה לילדים של מאיר שלו, היא יצירה פואטית, בה סיפור העלילה הוא רק אמתלה לרצונו של המספר המובלע להתמקד בשדר כתכלית לכשעצמה. היצירה הכתובה כמקאמה, ז'אנר חריג במערכת ס"י, עושה שימוש במגוון רחב של דגמים ספרותיים וטכניקות פואטיות הדורשים כשירות פואטית-לשונית וידע היסטורי ותרבותי רב, שהוא הרבה מעבר לשלב ההתפתחות בו נמצא הנמען הילדי, ולפיכך מתכוונת לנמען המבוגר. ב-**הילד חיים** מורכבת התמונה הלשונית, והמשחק הלשוני, אותו חולקים המספר ונמענו המבוגר, משתקף ומתבטא באמצעות היפוך הקונוונציות הלשוניות, אירוניה לשונית, לשון פיגורטיבית, אלוזיה לשונית ופרפרזות לשוניות. אלה לקוחים מלשון המקרא, ממאגר הספרות היהודית המסורתית והמודרנית, ממילים עתיקות יומין, מניבים השאובים ממאגר המקורות של היהדות וצירופים מההווי

יחודה הססגוני של היצירה הוא חרב פיפיות אם בוחנים אותה מנקודת מבטו של הנמען הילדי. הלשון הפיגורטיבית, האלוזיות, האירוניות והרמיזות הלשוניות, בהן עושה היצירה שימוש רחב מעשירות את הטקסט במשמעויות רבות, אך רק אם מזהים אותן. הסיכוי שהנמען הילדי, אשר נמצא בתהליך רכישת הכשירויות הלשוניות והפואטיות ואשר אינו מסוגל לקלוט את מורכבותה של האירוניה ומקבל דברים כפשוטם יכיר ויזהה את מקורותיהן הוא נמוך ביותר. סביר להניח שכמה וכמה מהן לא יזוהו אף על ידי הנמען המבוגר המצוי. מורכבותה הפואטית-לשונית של היצירה עלולה לגרום להפרעה בקליטה ומימוש מלא של הטקסט ואולי אף להפחית את אפשרותו של הנמען הילדי להגיע להיפותזה קוהרנטית אודות המשמעות. הטקסט אומנם אינו נסגר בפני הנמען הילדי, אלא שקריאתו תהייה קריאה רדודה ושטוחה יותר, זו שתצטמצם למישור העלילתי בלבד, אם בכלל. יתכן והמורכבות הלשונית תגרום לנמען הילדי אף להניח את הספר בצד ולהימנע מקריאתו.

הכינה נחמה ו- איך האדם הקדמון המציא לגמרי במקרה את הקאבאב הרומני הן יצירות קומותיים הבנויות משתי שכבות של משמעות. הראשונה המיועדת לנמען הילדי, מתארת עלילת הרפתקאות הומוריסטית וכיצירות החטיבה הקונאטיבית עוסקת בקונפליקטים המעסיקים את הילד: תלות מול עצמאות, הגשמת מאווים, עולם הבדיה והיות הילד "קטן" בין "גדולים". אך רובד זה אינו אלא כלי שרת בידי היוצר להעברת השקפתו הפוליטית והחברתית העולה מרובד המשמעות השני -הסאטירי- הנבנה באמצעות פרפרזות לשוניות ואלוזיות למקרא. ברובדן הסאטירי הן מאירות באור אירוני את הווי החיים הישראלי על גשמיותו ומעמידות בספק אמיתות אנושיות וחברתיות. אך הסאטירה אינה נחשפת וצולפת ברובד הראשוני והליטראלי של היצירה, רובד ההרפתקאות הפונה לנמען הילדי. היא עולה כמבין השורות ותיחשף על ידי הנמען המבוגר, אשר יעמוד על הדקויות האירוניות החבויות בלשון. בכך מאפשרות יצירותיו של שלו לנמען הילדי וזה המבוגר לתפקד בנפרד, לבנות ולהעלות משמעות שונה מהיצירה. שתי היצירות מבחינת הנמען המבוגר מחדדות את רגישותו המוסרית והחברתית לחברה והתרבות בה הוא חי, רגישות שהינה תגובה לתמונה המעוותת המוצגת בפניו. הן מעניקות לו חוויה אסתטית, אשר אותה הוא חולק עם הנמען הילדי, גם אם היא שונה באופייה מזו של האחרון.

יצירותיו אלה של שלו הן דוגמא ליצירות אמוטיביות הפונות סימולטנית לשני הנמענים. אלה מתפקדים זה בצד זה ואינם "דורכים" זה על אצבעותיו של זה, גם אם מרכיבים הם פסיפס שונה מרכיבי היצירה. היצירות מאפשרות לנמעניהן להשתתף בתהליך הקריאה ולדלות במהלכו את הרובד הפונה אליהם. הן מציגות וחושפות מצב עניינים מסוים ומשאירות פתח לנמען לפרשן בדרכו הוא, בהתאם ליכולתו הקוגניטיבית, הפואטית והלשונית ובהתאם לידע החברתי-תרבותי, אשר רכש ועומד לרשותו.

הערות:

1. Peter Hunt, Editor, Children's Literature - An Illustrated History, Oxford & New York: Oxford University Press, 1995, ix.
2. בספרה **מעשה ילדות** טוענת זוהר שביט, כי הדימוי הנמוך שהוצמד לספרות נובע מזיקתה למערכת החינוך, ממחויבותה להישמע בד בבד לאילוצים ספרותיים וחינוכיים וממעמדו הנמוך של הילד בתרבות, המכתיב מעמד נמוך של כל מי ש"מטפל" בו. (שביט זוהר, **מעשה ילדות: מבוא לפואטיקה של ספרות ילדים**, (תל-אביב: עם עובד, 1996), עמ' 127).
3. יאקובסון רומן, עורכים, אבן-זוהר א. וטורי ג., "בלשונית ופואטיקה", בתוך: **סמיוטיקה, בלשנות, פואטיקה**: מבחר מאמרים, תל-אביב: המכון הישראלי לפואטיקה וסמיוטיקה ע"ש פורטר, אוניברסיטת תל-אביב, הקיבוץ המאוחד, 1986, עמ' 138-166.
4. על תיאורית הרב-מערכת הספרותית ראה: אבן-זוהר איתמר, "המערכת הספרותית", בתוך הספרות (1984), 33: 135-138.
5. מימושן של פרספקטיבות אלה הנפתחות בפני הנמען המבוגר הוא אינדיבידואלי ותלוי במטרות הקריאה אותם מביא הנמען המבוגר אל השיח. אם מטרת הקריאה הראשונית של הנמען המבוגר היא למען הילד הוא בהכרח יתרחק מהיצירה ויתפקד כפרספקטיבה חוץ-טקסטואלית השופטת ובוחנת את היצירה בפרמטרים תלויי נמען ילדי. מאידך, אם מטרת קריאתו היא "קריאת השווים" או "קריאה כמעט ילדית" הוא יאמץ לו הפרספקטיבות המוצעות לו על ידי היצירה ויתפקד בה כנמען פעיל במרחב שמאפשרת לו היצירה.

ביבליוגרפיה:

- שלו מאיר:
- הילד חיים והמפלצת מירושלים**. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 1982.
- גומות החן של זוהר**. ירושלים: כתר, 1985.
- אבא עושה בושות**. ירושלים: כתר, 1988.
- מיכאל והמפלצת מירושלים**. ירושלים: הוצאת מוזיאון מגדל דוד, 1989.
- הכינה נחמה**. תל-אביב: עם עובד, 1990.
- איך האדם הקדמון המציא לגמרי במקרה את הקבאב הרומני**. תל-אביב: עם עובד, 1993.
- מבול, נחש ושתי תיבות**. תל-אביב: עם עובד, 1994.
- הטרקטור בארגז החול**. תל-אביב: עם עובד, 1995.